

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ ЛІТАРАТУРЫ ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ

УДК 882.6 (092) (043.3)

ЗАЯЦ Наталля Віктараўна

**ТВОРЧАСЦЬ ВАСІЛЯ ЗУЁЧКА:
УЗАЕМАДЗЕЙННЕ ЛІРЫЧНАГА І ЭПІЧНАГА**

10.01.01 – беларуская літаратура

А ў т а р э ф е р а т
дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

Мінск – 2006

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Актуальнасць тэмы дысертацыі.

Інтэграцыя і ўзаемаўплыў родава-жанравых прыкмет, уласцівыя літаратуры розных гістарычных перыядаў, актывізаваліся і асабліва інтэнсіўна праходзяць на сучасным этапе, што ў многім тлумачыцца як агульнакультурнай заканамернасцю (дыфузіяй розных відаў мастацтва), так і глабальнымі зменамі ў жыцці грамадства “пераходнага перыяду”. Гэта нараджае новыя індывідуальна-аўтарскія мастацкія структуры, якія ўзнікаюць на мяжы розных родаў, і вядзе да жанравага абнаўлення і ўзбагачэння літаратуры. Беларускае слоўнае мастацтва канца ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя надзвычай багатае на творы, якія не ўпісваюцца ў рамкі класічных жанраў з-за свайго родавага сінкрэтызму. Сярод іх – лірычныя мініяцюры Я.Брыля, паэмы ў прозе Я.Сіпакова, версэты, вершаказы, філасафемы А.Разанава, зацемкі Л.Галубовіча. Колысая і якасная разнастайнасць літаратурнага матэрыялу, дзе суіснуюць элементы лірыкі і эпасу, патрабуе навуковага асэнсавання праблем і родавага ўзаемадзеяння, выклікае неабходнасць яе далейшай распрацоўкі.

Тэндэнцыя да родава-жанравага сінтэзу выразна, у пэўнай ступені універсальна праяўляецца ў творчасці аднаго з самых яркіх сучасных беларускіх пісьменнікаў Васіля Зуёнкі. Узаемаўплыў літаратурных родаў, найперш лірыкі і эпасу, у яго мастацкім набытку мае сваю спецыфіку. Цэласнае і глыбокае прачытанне творчасці В.Зуёнкі ўяўляецца магчымым праз асвятленне асаблівасцяў узаемадзеяння ў ёй лірычнага і эпічнага. Акрамя таго, канкрэтны аналіз мастацкіх тэкстаў пісьменніка (лірыкі, паэтычнага эпасу, прозы) у рэчышчы пазначанай праблемы дазваляе выйсці на тэарэтычны ўзровень яе асэнсавання.

Актуальнасць тэмы дысертацыі абумоўлена і тым, што творчасць мастака слова даследавана не ў поўным аб’ёме, нягледзячы на тое, што яе разгляду прысвечана манаграфія У.Гніламедава “Праўда зерня: Творчы партрэт В.Зуёнкі” (1992) і публікацыі ў літаратурна-крытычных і навуковых выданнях. У канцы 1990-х – пачатку 2000-х гадоў з’явіліся новыя лірычныя вершы і празаічныя творы пісьменніка, якія пакуль не сталі прадметам навуковага аналізу. У беларускім літаратуразнаўстве, такім чынам, на сённяшні дзень адсутнічае сістэмна-комплекснае даследаванне твораў В.Зуёнкі ва ўсёй сукупнасці іх родава-жанравых форм. Дысертацыя з’яўляецца першай спробай канцэптуальнага разгляду творчасці пісьменніка ў аспекце праблемы сінтэзу і ўзаемадзеяння лірычнай і эпічнай тэндэнцый.

Сувязь працы з буйнымі навуковымі праграмамі, тэмамі.

Дысертацыя “Творчасць Васіля Зуёнкі: узаемадзеянне лірычнага і эпічнага”, тэма якой была зацверджана на Вучоным савеце Установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (пракакол № 7 ад 28 лютага 2002 г.), непасрэдна звязана з навуковымі

распрацоўкамі кафедры беларускай літаратуры і з'яўляецца часткай тэмы “Актуальныя праблемы вывучэння і выкладання беларускай літаратуры на сучасным этапе”, зацверджанай Вучоным саветам БДПУ (загад № 4 ад 28 студзеня 2001 г., № г/р 20014909).

Мэта дысертацыйнага даследавання – праз комплексны аналіз творчасці В.Зуёнкі раскрыць спецыфіку ўзаемадзеяння лірычнага і эпічнага ў сувязі з універсальным агульнакультурным працэсам жанравага і стылявога сінтэзу, які шырока заявіў пра сябе ў мастацтве ХХ стагоддзя.

У адпаведнасці з мэтай у працы вырашаюцца наступныя **задачы**:

- правесці цэласны манаграфічны разгляд творчасці В.Зуёнкі ў аспекце актуальнай праблемы ўзаемадзеяння літаратурных родаў;
- вызначыць характар узаемапракннення лірыкі і эпікі на зместавым і фармальным узроўнях, паказаць спалучэнне разнародавых адзнак у межах твора як мастацкага цэлага;
- выявіць фактары актуалізацыі лірычнага і эпічнага як у асобным тэксце, так і ва ўсёй творчасці пісьменніка, адзначыць шматстайнасць спосабаў праяўлення родава-жанравай дыфузіі;
- раскрыць асаблівасці ліра-эпічнага дыялогу, уласцівага творчасці В.Зуёнкі, у кантэксце агульных заканамернасцяў літаратурнага развіцця;
- устанавіць прыёмы ўздзеяння кантамінацыйных працэсаў на характар вобразна-выяўленчых спадкаў, ідэйна-тэматычны змест і стылявую адметнасць творчасці В.Зуёнкі;
- даследаваць функцыянальны аспект лірычнага і эпічнага пачаткаў у раскрыцці эстэтычнай і светапогляднай пазіцыі пісьменніка.

Аб'ект і прадмет даследавання. *Аб'ект* даследавання – мастацкія тэксты В.Зуёнкі ва ўсёй разнастайнасці родава-жанравых праяўленняў (лірыка, ліра-эпас, проза). У якасці канцэптualaнага кантэксту выкарыстаны творы Р.Брадзіна, Я.Брыля, А.Вярцінскага, С.Законнікава, Д.Кугульцінава, У.Маякоўскага, Э.Межэлайціса, П.Панчанкі, Р.Раждзественскага, Я.Сіпакова, М.Стральцова, М.Танка, С.Ясеніна і інш.

Прадметам дысертацыйнага даследавання з'яўляюцца суадносіны лірычнага і эпічнага ў літаратурным даробку В.Зуёнкі.

Метадалогія і метады правядзення даследавання.

Тэарэтычнай асновай для правядзення даследавання паслужылі працы вядомых беларускіх, рускіх, асобных замежных вучоных у галіне літаратуразнаўства, эстэтыкі, культуралогіі, філасофіі (М.Арочкі, М.Бахціна, В.Бечыка, В.Бузнік, А.Весьлоўскага, Л.Гінзбург, У.Гніламёдава, І.Грынберга, А.Жакава, В.Кіканса, Б.Кормана, Н.Мазепы, М.Мішчанчука, Г.Паспелава, В.Рагойшы, Т.Сільман, В.Халізева, Т.Чабан, І.Шпакоўскага, А.Яскевіча і інш.).

Арыентацыя на прынцып сістэмнасці дазваляе разглядаць творчасць В.Зуёнка як адзіную складаную мастацкую цэласнасць. У дысертацыйнай працы былі выкарыстаны параўнальна-гістарычны і біяграфічны метады, прыёмы фармальнага метаду, структурнага аналізу, а таксама напрацоўкі культурна-гістарычнай школы.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў.

Дысертацыя з'яўляецца першым сістэмна-комплексным даследаваннем жанрава шматстайнага мастацкага набытку Васіля Зуёнка ў аспекце важнай і актуальнай для сучаснага літаратуразнаўства тэарэтычнай праблемы ўзаемадзеяння разнародавых тэндэнцый – лірычнай і эпічнай. Упершыню аналізуюцца вершы другой паловы 1990-х – пачатку 2000-х гадоў і празаічныя творы В.Зуёнка; на аснове абагульнення вопыту літаратуразнаўчай думкі прапануецца ўласная класіфікацыя паэм і элегій. Творчасць пісьменніка разглядаецца ў гісторыка-культурным кантэксце; у рэчышчы пытання родавага ўзаемадзеяння і ўзаемапрацікнення даследуюцца асноўныя праблемна-тэматычныя пласты паэзіі, аналізуюцца галоўныя вобразы і матывы творчасці, вызначаецца іх ідэйна-функцыянальнае значэнне; паказваецца роля лірычнага і эпічнага ў выяўленні светапогляднай пазіцыі мастака слова. У літаратуразнаўчы дыскурсе уводзяцца адказы В.Зуёнка на падрыхтаваную дысертацыйнай анкету, якія ўтрымліваюць: 1) змястоўную інфармацыю з творчай лабараторыі пісьменніка; 2) арыгінальныя тэарэтычныя высновы; 3) новыя біяграфічныя факты (дадатак).

Практычная значнасць атрыманых вынікаў.

Матэрыялы, асноўныя палажэнні і вывады дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры вывучэнні творчасці В.Зуёнка і сучаснай беларускай паэзіі, распрацоўцы лекцый, спецкурсаў, спецсемінараў па літаратуразнаўчых дысцыплінах, пры стварэнні падручнікаў і вучэбна-метадычных дапаможнікаў, пры далейшым даследаванні літаратурнага працэсу другой паловы 1990-х – пачатку 2000-х гадоў, а таксама пры напісанні курсавых, дыпломных і магістарскіх прац.

Асноўныя палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону:

1. Мастакоўская індывідуальнасць арыгінальнага і самабытнага прадстаўніка філалагічнага пакалення В.Зуёнка спалучае ў сабе супрацьлеглыя спосабы светаўспрымання і адлюстравання рэчаіснасці: лірычна-суб'ектыўны і эпічна-аб'ектыўны. У творчасці пісьменніка яны гарманічна ўзаемадапаўняюць адзін аднаго і дапамагаюць цэласна, шматпланава ажыццяўляць мастацкае даследаванне як духоўнага свету чалавека (аўтара, лірычнага героя, персанажа твора), так і навакольнай рэчаіснасці.

2. Лірыка В.Зуёнка ўключае ў сябе эпічныя элементы, захоўваючы пры гэтым сваю родавую акрэсленасць: творы вызначаюцца метафарычнасцю, адметнай рытмічнай арганізацыяй, лаканізмам, выразнай экспрэсіўнасцю. Лірычны сюжэт засноўваецца на развіцці вобраза-перажывання, апошні часта ўзнікае як водгук на пэўную падзею аб'ектыўнага свету, апасродкавана адлюстроўвае рэчаіснасць, грамадскае быццё – *зместам* лірыкі становіцца сфера эпасу. Эпічныя адзнакі ўплываюць і на *форму* лірычнага твора, выяўляючыся праз увядзенне герояў-персанажаў, празаізацыю мовы, вонкавую аддаленасць аўтара і інш.

3. Уздзеянне эпічнасці на прыроду лірычнага твора найбольш ярка выявілася ў вершах ваеннай і экалагічнай праблематыкі, “вясковай” тэмы і ў грамадзянскай лірыцы. Пры гэтым асобныя творы ўяўляюць сабою фрагменты буйнамаштабнага шматфарбнага паэтычнага палатна, а ўвесь лірычны даробак пісьменніка ў сукупнасці ўспрымаецца як своеасаблівы мастацкі летапіс жыцця нацыі другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзя, пазначаны, аднак, аўтарскай суб'ектыўнасцю.

4. Паэмы В.Зуёнка – ліра-эпічныя творы, што сумяшчаюць у сабе адзнакі лірыкі і эпасу, а таксама элементы драмы. Паводле родавай дамінанты, абумоўленай спосабам узнання рэчаіснасці, часткі паэмнага цыкла “Пяцірэчча” падзяляюцца на тры тыпы. У адным з іх пераважае лірычны спосаб мастацкага адлюстравання (“Сяліба” і “Прыцягненне”), у другім – эпічны характар светаасачання (“Маўчанне травы” і “Лукам’е”), у трэцім – “эпічная” субстанцыйная карціна свету ствараецца сродкамі лірыкі (“Падарожжа вакол двара”). Разам з тым у паэмах усіх вылучаных тыпаў узаемадзеіваюць дзве родавыя сістэмы, кожная з якіх нясе адметную функцыянальную і эстэтычную нагрузку.

5. Празаічныя творы з аўтарскім жанравым вызначэннем “элегія” і “эцюд” кантаміруюць прыкметы двух літаратурных родаў. Па сваіх стылявых асаблівасцях элегіі з’яўляюцца лірычнай прозай, аднак характар суадносін рысаў лірыкі і эпікі ў іх вызначаецца інварыянтнасцю і абумоўлены ступенню ўдзелу суб’екта (аўтара / лірычнага героя) у структурна-сэнсавым афармленні твора. Эцюды, уяўляючы сабой жанравую мадыфікацыю эсэ, пазначаны лірычнай экспрэсіўнасцю, эмацыйна-вобразна насычаных. Відавочны ўплыў на лірызацыю прозы В.Зуёнка аказала яго багатая паэтычная практыка.

Асабісты ўклад даследчыка. Увесь аб’ём даследавання выкананы аўтарам самастойна. Артыкулы, у якіх выкладзены асноўныя палажэнні і вывады дысертацыі, напісаны без сааўтараў.

Апрабацыя вынікаў даследавання. Дысертацыя абмяркоўвалася на пасяджэнні кафедры беларускай літаратуры Установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (праатакол № 4 ад 27

кастрычніка 2004 г.). Асноўныя палажэнні працы прайшлі апрабацыю на міжнародных і рэспубліканскіх навуковых і навукова-практычных канферэнцыях: 1) Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя “Танкаўскія чытанні «Максім Танк і сучасны літаратурны працэс»” (Мінск, 17–18 верас. 2002 г.); 2) VI Міжнародная навуковая канферэнцыя “Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай” (Мінск, 8–9 кастр. 2003 г.); 3) Міжнародная навуковая канферэнцыя “Куляшоўскія чытанні” (Магілёў, 11–12 снеж. 2003 г.); 4) Міжнародная навуковая канферэнцыя “Рэгіянальныя асаблівасці фальклору і літаратуры славянскіх народаў” (Гомель, 23–24 крас. 2004 г.); 5) Рэспубліканская навуковая канферэнцыя “Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу” (Мінск, 31 мая 2004 г.); 6) Рэспубліканская навуковая канферэнцыя “Вялікая Айчынная вайна ў мастацкай літаратуры (да 60-годдзя Вялікай Айчыннай вайны)” (Мінск, 27 крас. 2005 г.).

Апублікаванасць вынікаў. Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыі адлюстраваны ў 13 публікацыях: 8 артыкулах і 5 матэрыялах навуковых канферэнцый. Агульны аб’ём апублікаваных матэрыялаў складае 78 друкаваных старонак (4,9 аркушаў).

Структура і аб’ём дысертацыі.

Дысертацыя складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі даследавання, трох раздзелаў, заключэння, спіса выкарыстанай літаратуры (255 пазіцый) і дадатку. Асноўны тэкст займае 100 старонак, са спісам літаратуры – 113, аб’ём дадатку – 9 старонак.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Ва “**Уводзінах**” вызначаецца ступень даследавання праблемы міжродавага ўзаемадзеяння, вылучаюцца асноўныя аспекты яе навуковага асэнсавання. Падкрэсліваецца, што для яе далейшай распрацоўкі ўдзячным матэрыялам з’яўляецца літаратурны набытак аднаго з найбольш таленавітых прадстаўнікоў макалення шасцідзiesiąтнікаў В.Зуёнка. У творчасці пісьменніка працэсы інтэграцыі і ўзаемаўзбагачэння родавых тэндэнцый праходзяць актыўна, своеасабліва і тлумачацца як прыродай яго таленту – паэта-экстраверта, лірыка з эпічным светабачаннем, – так і родава-жанравай дыфузіяй у літаратуры.

У *першым раздзеле* – “**Лірыка Васіля Зуёнка: выявы эпічнага мыслення**” – даследуюцца асаблівасці лірычнай паэзіі мастака слова. У параграфі 1.1. “*Родавая сутнасць сучаснай лірыкі і паэзія Васіля Зуёнка*” вядзецца размова пра характар лірыкі ХХ стагоддзя, пра выяўленасць у аўтарскім “я” эмацыянага ўсечалавачага вопыту, звернутасць паэзіі да навакольнай рэчаіснасці – пранікненне ў сферы, традыцыйна замацаваныя за эпохам. Дысертант адзначае, што працэс уздзеяння эпічнасці на лірычны верш (эпізацыя) можа адбывацца на зместавым і фармальным узроўнях. Тым

не менш лірыка не асімілюецца іншым родам літаратуры, не “раствараецца” ў эпасе, захоўваючы ўласцівыя ёй прыкметы: лаканізм, экспрэсіўнасць, вобразнасць і інш. Для пацвярджэння сказанага звяртаецца ўвага на метафарычнасць паэтычнай мовы В.Зуёнкі, схільнасць аўтара да словатворчасці, раскрываюцца рытміка-інтанацыйныя асаблівасці твораў.

Наступныя тры параграфы раздзела прысвечаны аналізу вершаў тых праблемна-тэматычных груп, якія падмацоўваюць метадалагічны тэзіс аб узаемадзеянні ў паэзіі В.Зуёнкі лірыкі і эпікі. Такімі, на погляд дысертанта, з’яўляюцца: 1) творы ваеннай і экалагічнай праблематыкі як эпічнай па сваёй прыродзе; 2) вершы, у якіх асэнсоўваецца жыццё вёскі – захавальніцы нацыянальных традыцый і культуры; 3) грамадзянская лірыка з яе апасродкаваным адлюстраваннем сучаснага быцця народа.

У параграфу 1.2. “«Быццёвыя» тэмы ў лірычным асвятленні” праводзіцца думка пра пашырэнне межаў лірыкі, абумоўленае зваротам многіх беларускіх пісьменнікаў да *ваеннай* тэмы. Асновай шматлікіх вершаў М.Танка, П.Панчанкі, А.Пысіна, А.Вярцінскага, Р.Барадуліна і іншых аўтараў сталі драматычныя і трагічныя *падзеі* жыцця народа ў XX стагоддзі. У паэзію пакалення В.Зуёнкі тэма вайны ўвайшла, перадусім, праз успаміны пра маленства, якое супала з вялікай народнай бядой. Паказальна, што творам пісьменнікаў-шасцідзсятнікаў, у тым ліку і эпічным, уласцівы лірызм – эмацыйная ўзрушанасць, усхваляванасць як вынік асабістай далучанасці да падзей. Вершы В.Зуёнкі на ваенную тэму, знаходзячыся ў межах агульнай стылявой тэндэнцыі, маюць свае адметныя характарыстыкі. Вайна ў творчасці паэта – не толькі ўспамін пра мінулае, але і галоўны клопат сучаснасці. Разуменне таго што для многіх (у тым ліку і для творцы) мір так і не настаў, абумовіла зварот В.Зуёнкі да *проблемы няскончанай вайны*. Розныя аспекты яе даследуюцца мастаком слова пераважна ў эпічным ключы. Прывітаннем для паэта даволі часта становіцца раскрыццё жыццёвай драмы героя, праз вобраз якога аб’ектывізуецца ўласнае лірычнае перажыванне. Аўтара найперш хвалюе трагічна “адкарактаваны” вайной жаночы лёс: гора салдацкіх мацяроў, заўчаснае ўдоўства, трагедыя вечных нявест (“З вайны сустрэлі мацеркі сыноў...”, “Дзень і ноч...”, “Вера”). За кошт таго, што ў аснову вершаў пакладзены аповед пра жыццё герояў, іх сюжэты набываюць эпічную разгорнутасць, унутраную дынаміку – адзнакі эпасу, такім чынам, уплываюць на форму твора. Змястоўна эпічныя фактары выяўляюцца праз глыбокае, філасофскае асэнсаванне В.Зуёнкі яшчэ адной грані ваеннай тэмы – пагроза новай вайны. У вершах-засцеражэннях, вершах-напамінах пастулюецца маральны імператывы паэта “Не забудзь!” Лірычны герой такіх твораў – абагульнены вобраз чалавека, заклапочанага будучыняй Зямлі, – будзіць людскую памяць, імкнецца не дапусціць забыцця былых

трагедый, каб прадухіліць новыя (“Дзіўна, але ж ад яго...”, “Яшчэ планета не астыла...”).

У якасці “быццёвай” у другім параграфі разглядаецца таксама *экалагічная* тэма, цесна знітаваная з праблемай *экалогіі* душы. Па назіраннях аўтара працы, вершы гэтай тэматыкі, захоўваючы лірычную дамінанту, нярэдка маюць сюжэтную аб’ёмнасць, засноўваюцца на развіцці падзеі. У такіх творах пісьменнік распавядае пра зусім нязначны, на першы погляд, эпізод з жыцця прыроднага свету, аднак надае гэтаму глыбокі сэнс (“Жыў у мяне ядловец...”, “Я ўчора вельмі любіў...”). Як даводзіць дысертант, паэзія В.Зуёнка характарызуецца спалучэннем “узвышанага” і “заземленага”, быццёвага і бытавога, тая ці іншая праблема асвятляецца ў розных ракурсах. Шматаспектнаму раскрыццю тэмы спрыяе сумяшчэнне ў адным творы лірычнай і эпічнай стыхій, а таксама актыўны ўдзел элементаў драмы, што асабліва ярка выяўляецца ў творах на тэму Чарнобыля (зб. “Лета трывожных дажджоў”, 1990; “Чорная лесвіца”, 1992; “Пісьмы з гэтага свету”, 1995). Падкрэсліваецца, што чарнобыльская трагедыя заўважна паглыбіла драматызм светаадчування паэта (“Бо зараз не сэрца ў грудзях у мяне – / Чарнобыля зона”). Калі лірычныя творы, напісаныя да красавіка 1986 года, заклікалі чалавецтва апамятацца, прадукіць магчымую катастрофу, то ў многіх вершах другой паловы 1980-90-х гадоў В.Зуёнка мадэлюе сітуацыю безвыходнасці. Лірычны герой знаходзіцца ў стане разгубленасці і бездапаможнасці, таму што ён такі ж заложнік і ахвяра Чарнобыля, як і ўся прырода. Акцэнтуюцца ўвага на скразным у паслячарнобыльскай лірыцы В.Зуёнка вобразе трывожных дажджоў, прасочваецца эвалюцыя вобраза дажджу: у ранніх вершах ён меў футуралагічна-папераджальнае значэнне (“Ідуць дажджы”), у пазнейшых – звязваецца з трагічным роздумам над спраўджанай рэальнасцю (“Лета трывожных дажджоў”, “Дожджык, дожджык, сы пайі...”).

Сацыяльна-быццёвы аспект праблемы Чарнобыля ў мастацкім бачанні В.Зуёнка спалучаецца з маральна-гуманістычным і філасофскім. У творах рэалізуецца такая стылявая прыкмета творчасці паэта, як праблемна-тэматычны сінкрэтызм. Асноўная, чарнобыльская, тэма канкрэтызуецца “перыферычнымі” – бежанства з родных мясцін, “украдзенае” маленства, “духоўны Чарнобыль”, маральная адказнасць чалавека перад светам прыроды, дзякуючы чаму пашыраецца зместавая перспектыва твораў (“Урок паўтарэння”, “Сцежка ласёў капытная...”, “А што ў цябе, бяроза, на сняданак?..”). Пры ўсёй сацыяльнай накіраванасці і эпічнай аб’ёмнасці вершы на *экалагічную* тэму не выходзяць за межы лірыкі, паколькі перадаюць суб’ектыўнае светаадчуванне паэта.

У параграфі 1.3. “*Мастацкая рэалізацыя «вясковай» тэмы*” падкрэсліваецца вядучая роля лірычнага ў творах пра “сялянскую

Атлантыду” (А.Адамовіч). У пераважнай большасці выпадкаў непасрэднага ўздзеяння на арганізацыю вершаў *вясковай* праблематыкі эпіка не аказвае, разам з тым лірычнае перажыванне паэта нярэдка развіваецца на фоне сацыяльных праблем (неперспектыўнасць вёсак, занябанне народнай культуры), што дае магчымасць прасачыць, як час, грамадскія пераўтварэнні паўплывалі на фізічнае і духоўнае жыццё сяла. В.Зуёнак паказвае, якія “карэктывы” ўнесла сучаснасць у спрадвечны ход народнага жыцця: няма самааднаўлення вёскі, кажучы словамі паэта, “забыліся галінак цені, што ёсць на свеце карані” (“Як ад лёсу, ад хат не ўцячы...”, “Прыпар”, “Пахаванне”). У такіх творах назіраецца актывізацыя эпічнага пачатку, выяўленага найперш у сюжэтай лініі і праз характар канфлікту – паміж чалавекам і грамадствам, аднак эпічная сітуацыя і сацыяльны канфлікт праламляюцца ў фокусе індывідуальна-аўтарскага бачання, у выніку чаго творы набываюць суб’ектыўную насычанасць. Колькасна перавага адзнак эпасу, такім чынам, якасна не ўплывае на вызначальную функцыю лірычных фактараў.

Многія “вясковыя” вершы В.Зуёнка біяграфічна канкрэтызаваныя, у іх уводзяцца імёны і постаці рэальных людзей – жыхароў “прынацкай стараны”, радзімы паэта, расказваецца пра жыццё родных і землякоў. Фактычная дакладнасць з’яўляецца эпічнай асновай лірычных паводле родавай прыналежнасці твораў, ім уласціва своеасаблівая летапіснасць, канкрэтны гістарызм. У вершах вар’іруецца роля аўтара: у адных ён адначасова апавядальнік і ўдзельнік падзей (“Пачатак”, “Сустрэча з Райнісам”), у іншых – “сузіральнік”, “летапісец”, што, аднак, не адасабляецца, як у эпіцы, а выяўляе менавіта сваё лірычнае “я”, хаця і на эпічным фоне (“Ехаў дзед дадому...”, “Жаўраўкі”). Разам з героямі, прататыпамі якіх з’яўляюцца землякі В.Зуёна, у яго паэзію шырока ўваходзіць і тапаніміка родных мясцін. Геаграфічная лакальнасць не пазбаўляе творы мастацкай маштабнасці і сімвалічнасці, наадварот, канкрэтнасць, у пэўным сэнсе “дакументалізм”, “хранікальнасць” надаюць ім эпічныя рысы. Побач з гэтым прывязанасць да радзімы падкрэслівае асабіста-інтымны характар, лірычную прыроду такіх вершаў (“Успамін”, “Крыніца”).

Даследаванне асноўнай праблемы дысертацыі спалучаецца з вывучэннем паэтыкі твораў: разглядаецца трансфармацыя матыву вяртання ў вёску, сімволіка вобраза дарогі, развіццё апазіцыі “вёска – горад” у лірыцы розных гадоў. Грунтуючыся на багатым фактычным матэрыяле, дысертант прыходзіць да высновы, што вёска ў мастацкім бачанні В.Зуёна паўстае як полюс высокай духоўнасці і маральнай раўнавагі ў зменлівай, неспакойнай сучаснасці. Вяртанне да народных першаасноў, па перакананні паэта, неабходнае і непазбежнае; вера ў тое, што “пасля стрэсаў і рэвалюцый / Мы да хат яшчэ мусім вярнуцца”, жывіць гуманістычны пачатак яго творчасці.

У параграфі 1.4. “Грамадзянская лірыка як паэтычны летапіс эпохі” разглядаюцца творы актуальнага, надзённага зместу. Дысертант падкрэслівае, што ў грамадзянскай лірыцы В.Зуёнкі, дзе выразна вылучаюцца дзве асноўныя ўзаемазвязаныя паміж сабою праблемна-тэматычныя плыні – нацыянальна-адраджэнская і сацыяльная, – ствараецца разгорнутая панарама рэчаіснасці. Праз эмацыйную ацэнку, даследаванне сутнасці асобных фактаў асэнсоўваюцца змены ў грамадскай свядомасці краіны пад уплывам сацыяльна-палітычных пераўтварэнняў.

У вершах паэта выяўляецца яго асабістае бачанне народнага жыцця, даецца ўласная мастацкая інтэрпрэтацыя рэчаіснасці. Па В.Зуёнкі, вялікая праблема сучаснай Беларусі – адсутнасць нацыянальнага прарока, чаканне яго становіцца адным з лейтматываў лірыкі на мяжы стагоддзяў. Мастак просіць у Бога прарока для Айчыны – з’яўляюцца вершы-малітвы, звароты да Усявышняга з пакутнай просьбай падараваць Беларусі сапраўднага Месію (“Маленне”, “Дай нам, Божа, прарока...”); пры гэтым вобраз самога аўтара ўзвышаецца, некаторыя напісаныя раней вершы сёння ўспрымаюцца як спраўджанае прадбачанне (напрыклад, “Мяккі знак”). Зрэдку В.Зуёнак сам сябе называе прарокам, але “бяздомным, бязмоўным”, слова якога так і не здолела абудзіць народ: беларус у вачах паэта застаецца ўсё такім жа пасіўным, інертным, абываковым да сваёй будучыні. У лірыцы ў якасці канцэптуальна значнага трывяла замацоўваецца вобраз народа-раба, “бяздомка” на ўласнай зямлі (“Хочь я не Бог, я вам даю свабоду...”, “Хто мы і дзе мы – без мовы і маці?..”)

Глыбокім трагізмам прасякнуты творы сацыяльнай праблематыкі, дзе інтэлектуальны пачатак, аналітызм дамінуюць над першасна-пачуццёвым, непасрэдным успрыняццем свету, уплываюць на вобразнасць, амаль выцягваючы жывапіснасць і слоўную пластыку. Жыццё на мяжы стагоддзяў маюцца як суцэльны хаос: з “душадромамі плошчаў мітынгавых”, рэйсамі гандляроў-“чаўночнікаў”, модай на экстрасенсаў, зацыкленасцю мыслення і палітычнай ангажаванасцю прэсы... Вершам грамадзянскай лірыкі ўласцівы эмацыйная завостранасць, узрушанасць, выкрывальніцкі пафас (“Родны мой краю...”, “Не вернеш пурытанскі бляск маркізаў...”, “Зона”). Сродкі публіцыстыкі аказваюць уплыў на характар узаемаадносін лірызму і эпічнасці, на мастацкую вобразнасць, якая з’яўляецца “вобразнасцю прамога і праўдзівага сведчання” (У.Гніламёдаў). Надзённасць, прывязанасць да падзей грамадскага жыцця паслабляе чыста лірычныя ўласцівасці вершаў і ўзмацняе ролю эпічных адзнак.

Вершы В.Зуёнкі, такім чынам, у сукупнасці могуць разглядацца як паэтычны летапіс сучаснасці, дзе праз светаадчуванне творцы, яго асабістае бачанне рэчаіснасці перадаецца атмасфера эпохі, ствараецца цэласная карціна нацыянальнага быцця.

У *другім раздзеле* – “Дыфузія родавых прыкмет у ліра-эпасе Васіля Зуёнка” – аналізуюцца творы паэтычнай пенталогіі “Пяцірэчка”. У параграфе 2.1. “Паэмы «Пяцірэчка» ў аспекце праблемы жанру” аўтар дысертацыі разважае над родавай сутнасцю сучаснай паэмы і падзяляе думку тых вучоных, якія лічаць яе сінтэзам лірычнага і эпічнага (М.Арочка, А.Васількоўскі, А.Жакаў, В.Кіканс). Калі зыходзіць з родавай “сінтэзнасці” паэмы, то найбольш прыдатным прынцыпам для яе тыпалагічнай класіфікацыі з’яўляецца родавая дамінанта. Кіруючыся гэтым, аўтар дысертацыйнага даследавання вылучае сярод твораў пенталогіі тры тыпы паэм: у адным з іх (паэмы “Сяліба”, “Прыцягненне”) прэвалююць адзнакі лірыкі, у другім (“Маўчанне травы”, “Лукам’е”) – эпасу, у трэцім (паэме “Падарожжа вакол двара”) уласціваасці двух родаў знаходзяцца ў раўнапраўных адносінах. Тым не менш усе творы “Пяцірэчка” спалучаюць аб’ектыўнае, эпічнае, і суб’ектыўнае, лірычнае.

Характарыстыка твораў, у якіх, на думку суіскальніка, пераважае лірыка, прадстаўлена ў параграфе 2.2. “Выяўленне аўтарскага светабачання ў паэмах «Сяліба» і «Прыцягненне»”. Слабая акрэсленасць падзейнага сюжэта, акцэнтацыя пісьменніцкай увагі на “падзеях” у душы лірычнага героя, які з’яўляецца “архітэктанічным цэнтрам” (выраз В.Кіканса) твора, далі падставы дысертанту разглядаць паэму “Сяліба” як лірычна арганізаваную. На агульную лірызацыю мастацкага палатна ў значнай ступені ўздзейнічае шырокае выкарыстанне народна-паэтычных вобразаў і матываў, прычым у творы не проста стылізуюцца “пад фальклор” пэўныя часткі – з народна-светапоглядных пазіцый узнаўляецца карціна навакольнай рэчаіснасці.

Паэма будзеца адкрыта канцэптuallyна: праз вобраз лірычнага героя паэт выказвае ўласны погляд на праблему “чалавек і прырода”. У кантэксце беларускага ліра-эпасу 1960 – 70-х гадоў на экалагічную тэму “Сяліба” ўспрымаецца на многіх параметрах наватарскім творам, што заключаецца найперш у арыгінальнасці кампазіцыі, абумоўленай дамінантнай роляй лірызму, а таксама зваротам аўтара да сродкаў драматычнага роду. Падкрэсленая ў падзагалоўку форма дыялогу знешне захоўваецца на працягу ўсёй паэмы, да размовы паміж лірычным героем і яго каханай (не прамай, а ўзноўленай у памяці) увесь час падключаюцца іншыя персанажы – дыялог, такім чынам, паступова ператвараецца ў складаны палілог. У пабудаваным на драматычных сюжэтных калізіях творы ўздымаецца экзістэнцыйная праблема выбару: быць ці не быць гарманічнаму суіснаванню чалавека і навакольнага асяроддзя, жыццю ўвогуле. Вузкая мясцовы, на першы погляд, вобраз роднага селішча геаграфічна значна больш аб’ёмны, сяліба выступае як уся планета: “Квітней, мая Зямля – мая Сяліба”.

Прыярытэт лірычных фактараў захоўваецца і ў паэме “Прыцягненне”: тут адсутнічае сюжэт у эпічным разуменні, падзеі эмацыйна ацэньваюцца, асэнсоўваюцца, а не апісваюцца, акрамя таго, актыўна выкарыстоўваюцца сродкі публіцыстыкі. Прысвечаны касманаўту У.Кавалёнку, земляку В.Зуёнка, твор будзецца па лірычнай мадэлі: асацыятыўна спалучаюцца “прапушчаныя” праз аўтарскую свядомасць фрагменты рэчаіснасці, пэўныя эпічныя малюнкi. Прынцып асацыятыўнага мыслення, уласцівага лірыцы, істотна адбіўся на кампазіцыі: кожны з дванаццаці раздзелаў, узяты асобна, па-за паэмным кантэкстам, можа ўспрымацца як самастойны верш.

Дысертант праводзіць аналіз асноўных вобразаў і матываў твора: зямнога прыцягнення, узаемапрыцягнення Зямлі і Неба, крылатых думак паэта. Дзякуючы гэтым сімволіка-метафарычным вобразам, лірычна выяўленае перажыванне мастака перарастае ў глыбокі філасофскі роздум над праблемамі быцця чалавека як арганічнай часткі Сусвету (су-быцця чалавека з Сусветам). Паэма В.Зуёнка ўпісваецца ў шырокі літаратурны кантэкст (творы М.Танка, Р.Раждзественскага, Э.Межэлайціса і інш.).

Паэмы з перавагай эпічных прыкмет разглядаюцца ў параграфу 2.3. “*Жанравая спецыфіка твораў «Маўчанне травы» і «Лукам’е»*”. Падкрэсліваецца, што “Маўчанне травы” В.Зуёнка вельмі блізкае да класічнай паэмы. Структуру твора абумоўліваюць добра выпісаныя, адметныя (асабліва галоўны герой Васіль) персанажы, яны вядуць за сабой сюжэт. Падзейную аснову паэмы складае жыццёвая дарога простага селяніна, якая супала з трагічнымі перыядамі гісторыі, калі ставіліся пад сумненне выпрацаваныя стагоддзям маральна-этычныя крытэрыі і нормы. Невыпадкава твор мае падзагалавак “Паэма лёсу”: за лёсам Васіля, прататыпам якога стаў бацька паэта, бачыцца лёс усяго народа. В.Зуёнак імкнецца разбурыць стэрэатыпнае меркаванне, што беларускі народ “мяккі і спахрыны, як мурог”: вобраз травы сімвалізуе яго трывушчасць, неўміручаць, віталістычную сілу.

Важнае значэнне ў паэме мае і лірычная тэндэнцыя, якая ўваходзіць у твор з вобразам лірычнага героя – у ім паядноўваюцца першасна-пачуццёвае дзіцячае ўспрыманне і аналітычна-ацэначны погляд дарослага. Гэты вобраз максімальна збліжаны з рэальнай асобай паэта, чым тлумачыцца шырокая прысутнасць у творы аўтабіяграфічных рэалій і сітуацый. Лірычны пачатак актыўна ўздзейнічае на мастацкую сістэму паэмы (праз вобраз лірычнага героя, адступленні), аднак у яго хутчэй дапаможная функцыя. Дамінанта эпічнага роду выяўляецца на зместавым (адлюстраванне субстанцыйных падзей жыцця) і фармальным узроўнях (паэму не без падстаў называюць хронікай (К.Цвірка), раманам у навелах (В.Ярац)). Агульначалавечая, гуманістычная скіраванасць і філасофская заглыбленасць, шырокі часавы ахоп, глыбокі паказ народнага побыту, нацыянальнага характару і

менталітэту беларуса ставяць “Маўчанне травы” В.Зуёнка ўпоравень з класічнымі ўзорамі.

Аналізуюцца ключавыя вобразы паэмы (травы, жалезнай птушкі) і ўзнятыя мастаком праблемы (прагрэсу, гаспадара), пры гэтым “Маўчанне травы” В.Зуёнка супастаўляецца з творамі Р.Барадуліна, Д.Кугульцінава, М.Шолахава, С.Ясеніна і інш.

У паэме “Лукам’е”, як даводзіць суіскальнік, яшчэ больш актывізуецца адзнакі эпікі: пазіцыя аўтара адкрыта не маніфестуецца, а раскрываецца апасродкавана праз адносіны да герояў-персанажаў і праступае ў інтанацыі, рытме, вобразах-дэталях, каляровым афармленні твора і г. д. Аўтар адыходзіць на другі план, становіцца летапісцам жыцця аб’ектывізаваных персанажаў, уласныя думкі і разважанні перадае сваім героям, у першую чаргу – князю Івану Лукомскаму. Разгалінаваны сюжэт паэмы засноўваецца на апісанні жыцця ўладара старажытнага Лукомскага княства. Цэнтральная ў творы – праблема нацыянальна-дзяржаўнай ідэнтыфікацыі беларускага народа, дзякуючы чаму паэма гучыць сучасна: пытанні, якія турбавалі князя Івана Лукомскага на схіле XV стагоддзя, не страцілі сваёй вострыні і актуальнасці і на пачатку стагоддзя XXI.

На думку дысертанта, паэма “Лукам’е” сярод іншых ліра-эпічных твораў В.Зуёнка вылучаецца тым, што лірызм тут выяўляецца пераважна ў асаблівай эмацыйнай афарбаванасці тэксту, яго рытміка-інтанацыйным афармленні (выступае ў шырокім няродавым значэнні). Акрамя таго, на мастацкую сістэму твора атыўна паўплываў драматычны род: паэма мае напружаны, дынамічны сюжэт, утрымлівае вострыя канфліктныя сітуацыі (паміж Іванам і Сігізмундам, Іванам Лукомскім і Іванам III, народам і “чорнасутаннікамі”). Падобна да твораў драматургіі, “Лукам’е” складаецца з асобных раздзелаў-сцэн (“мрояў”). Тым не менш аўтар даследавання пераканаўча даводзіць, што, нягледзячы на наяўнасць кампанентаў лірыкі і драмы, дамінантная роля ў “Лукам’і” належыць эпічнаму пачатку.

У параграфе 2.4. “*Адметнасць узаемадзеяння лірычнага і эпічнага ў паэме «Падарожжа вакол двара»*” аналізуецца заключны твор пенталогіі. У яго мастацкай арганізацыі важную ролю выконвае лірызм: гэтаксама, як у “Сялібе” і “Прыцягненні”, кампазіцыйным ядром тут становіцца асоба аўтара / лірычнага героя. Аднак пры пэўным падабенстве да паэм з лірычнай дамінантай “Падарожжа вакол двара” істотна адрозніваецца ад іх. У творы разнародавы матэрыял адмыслова сінтэзуецца: суб’ектыўнае ўраўнаважваецца аб’ектыўным, знешняе, бачнае лірычнае плынь суіснуе з глыбіннай, унутранай манументальнасцю, нават эпапейнай маштабнасцю. Структурна лірычная паэма, такім чынам, з’яўляецца своеасаблівым народным эпасам канца XX стагоддзя, дзе па-філасофску асэнсоўваюцца субстанцыйныя пытанні жыцця беларусаў, адлюстроўваецца “цэласны ... свет

нацыі і эпохі” (Гегель). В.Зуёнак акцэнтуюе ўвагу на злабадзённых праблемах сучаснасці – палярызацыя вясковай і гарадской маралі, наступствы Чарнобыля, “самабежанства” беларусаў са свайго Двара (выраз “самабежанцы” ў дачыненні да паэмы ўжыў Р.Барадулін), – паказвае іх вытокі і прычыны, стварае гістарычную рэтраспектыву народнага жыцця. Пераклічка “Падарожжа вакол двара” з іншымі паэмамі В.Зуёнка відавочная, аднак яна выглядае натуральнай і нават патрэбнай, паколькі твор падводзіць рысу пад усім ліра-эпічным цыклам “Пяцірэчча”, па-новаму высвечваючы, часта пераасэнсоўваючы ўзнятыя ў папярэдніх паэмах пытанні.

Лейтматывам “Падарожжа вакол двара” стала адчуванне непапраўнай страты, выкліканае асабістым горам – смерцю маці. Матыў страты яднае структурныя часткі паэмы, якія занатоўваюць праявы дысгарманічнай рэчаіснасці. Функцыя гарманізацыі “сумбурнага, няўстойлівага” свету належыць вобразу двара, з дваром, “маяком у галактыцы душ ацвярдзелых”, звязваецца надзея на выхад нацыі з глыбокага духоўнага крызісу.

Разгляд твораў “Пяцірэчча” як мастацкай сістэмы, у якой спалучаюцца ўласцівасці розных літаратурных родаў, даў магчымасць дысертанту яшчэ раз на фактычным матэрыяле падмацаваць думку пра дынаміку эстэтычных зрухаў у слоўным мастацтве ХХ стагоддзя і наглядна прадэманстраваць шматстайнасць спосабаў родавай дыфузіі.

У трэцім раздзеле – “Родава жанравы сінтэз у прозе Васіля Зуёнка” – звяртаецца ўвага на праяўлены мастацкую практыку пісьменніка. У параграфі 3.1. “Характар ліра-эпічнай інтэграцыі ў элегіях” паказваецца, што “элегія” як індывідуальна-аўтарскі жанр В.Зуёнка кантамінуе адзнакі лірыкі (эмацыйная ўзрушанасць, вобразнасць, суб’ектывізацыя аповеду) і эпаса (сюжэтнасць, элементы характаралогіі). Рэчаіснасць узнаўляецца, праламляючыся праз індывідуальную свядомасць суб’екта (аўтара / лірычнага героя), які выконвае галоўную арганізуючую функцыю. У залежнасці ад ролі суб’екта ў пабудове сюжэта праяўляюцца элегіі В.Зуёнка размяркоўваюцца наступным чынам:

1. Творы “Куды павёў лапаць”, “Паўстанак з літарай «Л»”, “Ці помніш ты?” з’яўляюцца ўласна лірычнай прозай. Побач з асобай аўтара / лірычнага героя ў якасці структураўтваральных фактараў выступаюць лейтматыўнасць і асацыятыўнасць, на аснове якіх з’ядноўваюцца аўтаномныя эпічныя фрагменты тэксту. На прыналежнасць элегіі да лірычнай прозы паказвае і наяўнасць уласцівых гэтай стылявой разнавіднасці храналагічных дэфармацый: рэтраспекцыя (“Куды павёў лапаць”), размежаванне часу на інтэнсіўна перажываемыя імгненні (“Ці помніш ты?”), імпрэсіяністычнасць (“Паўстанак з літарай «Л»”).

2. Да лірычнай прозы дысертант адносіць таксама творы “Аднойчы на схіле неба...” і “Дзяцей шкада...”, якія адрозніваюцца ад папярэдніх большай

аб'ектывізацыяй пачуцця: аўтарскае перажыванне выяўляецца праз прызму свядомасці персанажаў – ужываецца “персанальная” форма аповеду (Ю.Ман). Адсутнасць падзейнасці ў сюжэце кампенсуецца інтэнсіўным развіццём душэўных перажыванняў герояў, дынамічнай зменай адценняў аднаго пачуцця. Як і ў элегіях першай групы, вялікая ўвага надаецца тут інтанацыйна-сінтаксічнаму афармленню фразы (недагаворанасць, інверсія, перыядычнасць, рытмізаванасць).

3. Лірыка амаль выцясняяцца эпікай у элегіях “Супоня”, “Штаны”, “Чаравікі для баўэра”, “Электрашокер”. Падзеі развіваюцца на фоне сталінскіх гадоў і вайны, гарбачоўскай перабудовы, паслячарнобыльскага жыцця вёскі, аднак В.Зуёнка цікавіць не столькі стан грамадства, колькі яго ўздзеянне на асобнага “маленькага” чалавека, не здольнага што-небудзь змяніць у “вялікім” варожым яму свеце. Тут значна пераледжана аўтарская канцэпцыя гармоніі: уздымаецца праблема неспрабоды і трагічнай наканаванасці. Лірызм уваходзіць у творы галоўным чынам праз агульную настраёвасць – элегічную, тужлівую, журботную.

У параграфе 3.2. “*Жанравыя асаблівасці эцюдаў*” даследуюцца праявічныя мініяцюры В.Зуёнка, якія маюць асноўныя атрыбутыўныя прыкметы эсэ. Падкрэсліваецца прыналежнасць эцюдаў пісьменніка да такой мадыфікацыі эсэ, як лірычная мініяцюра, адзначаецца тыпалагічнае падабенства твораў “малой” прозы В.Зуёнка і Я.Брыля, раскрываюцца асаблівасці паэтыкі эцюдаў, вивучаюцца іх сэнсава- і структураўтваральныя прынцыпы (асацыятыўнасць, зварот да вопыту літаратурных папярэднікаў – цытаванне, рэмінісцэнцыі і інш.). Асаблівая ўвага надаецца літаратурна-крытычным эцюдам, прасячваецца іх генетычная сувязь з артыкуламі кнігі В.Зуёнка “Лінія высокага напружання” (1983), якія таксама валодаюць уласцівасцямі эсэ: сталучаюць мастацкі і навуковы падыходы пры перавазе першага. Аналіз фактычнага матэрыялу дазваляе ў выніку сцвярджаць, што лірычны характар прозы В.Зуёнка ў вялікай ступені прадвызначаны яго багатым вопытам працы ў паэзіі.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

1. Агульнакультурная тэндэнцыя да сінтэзу розных мастацкіх з’яў яскрава адбіваецца на сучаснай літаратуры, абумоўліваючы актыўнае працяканне ў ёй кантамінацыйных працэсаў (трансфармацыя жанравых форм, дыфузія родавых і стылявых уласцівасцяў). У гэтым рэчышчы палягае творчасць В.Зуёнкі, у якой інтэнсіўна ўзаемапранікаюць адзнакі двух літаратурных родаў – лірыкі і эпасу. Сумяшчэнне лірызму і эпічнасці, розных спосабаў перасатварэння жыцця выклікана не толькі названай вышэй акалічнасцю, але і адметнасцю мастакоўскага таленту В.Зуёнкі. Ва ўсіх жанрах, у якіх працуе пісьменнік, ён выяўляе сябе як лірык з эпічным светабачаннем: чуйна рэагуе на праблемы эпохі, аднак маштабнасць рэцэпцыі быцця не засланыя ад яго, на першы погляд, незаўважнага, нязначнага, прыватнага. Суіснаванне і ўзаемаўплыў родавых пачаткаў з’яўляецца такой жа характэрнай праявай мастацкай “сінтэзнасці” творчасці В.Зуёнкі, як перасячэнне некалькіх тэм і праблем у адным творы, спалучэнне інтэлектуалізму, філасафічнасці з фальклорнай формай і традыцыйнай вобразнасцю, выкарыстанне розных спосабаў даследавання рэчаіснасці (імкненне да шырокага ахопу падзей і адначасова засяроджанасць на падрабязнасцях, на “прыватных” фактах жыцця) [2, 3, 6].

2. Духоўны свет В.Зуёнкі, паэта-экстраверта, скіраванага на спасціжэнне рэчаіснасці ва ўсёй яе складанасці і паўнаце, умяшчае ў сабе “сусвет” грамадска значных, агульначалавечых, субстанцыйных пытанняў. Звернутасць Зуёнкавай лірыкі да аб’ектыўнай рэчаіснасці, засяроджанасць на “быццёвых” праблемах эпохі абумоўлівае прысутнасць у ёй адзнак эпасу. Найбольш актыўны ўплыў эпічны пачатак аказаў на творы ваеннай, экалагічнай, “вяжковай” тэматыкі, на грамадзянскую лірыку. У вершах гэтых праблема-тэматычных груп не проста раскрываецца лірычнае перажыванне на эпічным фоне, але і апасродкавана, праз эмацыйны водгук на падзею, узнаўляецца карціна сучаснасці, праз прызму аўтарскай суб’ектыўнасці фіксуецца “стан сацыяльнага быцця” (Г.Паспелаў) – традыцыйны аб’ект засваення для эпасу. Уздзеянне эпічнага на лірычны твор адбываецца на двух узроўнях: на ўзроўні зместу яно праяўляецца ў асэнсаванні аўтарам эпічных па сваёй сутнасці праблем вайны і міру, будучыні нацыі, грамадства і чалавецтва, захавання экалагічнай раўнавагі; на ўзроўні формы – у наданні вершам некаторых уласцівасцяў эпасу (апавядальнасці, разгорнутасці сюжэта, знешняй аддаленасці паэта, увядзенні герояў-персанажаў). Лірычныя творы пералічаных праблема-тэматычных груп у сукупнасці ўтвараюць своеасаблівы мастацкі дакумент эпохі. Пры гэтым яны захоўваюць сваю родавую прыналежнасць, застаюцца ў межах лірыкі: асноўным відам вобразнасці з’яўляецца вобраз-перажыванне, вершам уласцівы сцісласць,

лаканізм, метафарычнасць, рытмамелодыка і іншыя вызначальныя прыкметы лірычнага роду [2, 6, 8, 9, 10, 11, 13].

3. Найлепшым чынам раскрыць талент эпічнага лірыка В.Зуёнку дазволіў жанр паэмы, да якога мастак слова звярнуўся ўжо на пачатку творчага шляху. Вынікам шматгадовай працы стала кніга паэм “Пяцірэчча”, творы якой адрозніваюцца характарам узаемаўплыву родавых рысаў. Дамінанта лірычных або эпічных адзнак паслужыла асноўным крытэрыем для вылучэння трох тыпавых разнавіднасцяў паэм. Як паказаў аналіз, у паэмах “Сяліба” і “Прыцягненне” пераважаюць прыкметы лірыкі, у “Маўчанні травы” і “Лукам’і” – эпічныя элементы, а ў “Падарожжы вакол двара” дзве тэндэнцыі ўзаемаўраўнаважваюцца – лірычны па форме твор з’яўляецца эпічным па змесце (адлюстроўваецца сучаснае жыццё нацыі, уздымаюцца актуальныя праблемы эпохі). У структурна-кампазіцыйным афармленні ліра-эпічных твораў В.Зуёнак таксама не маўтраецца, што не ў апошнюю чаргу залежыць ад суадносін родавых пачаткаў [1, 4, 5].

4. Адметнасць творчасці пісьменніка – праблемна-тэматычны сінкрэтызм – праяўляецца і ў ліра-эпасе, асабліва яркая – у паэмах з дамінантай лірычнага пачатку “Сяліба” і “Прыцягненне”, а таксама ў лірычным па форме “Падарожжы вакол двара”. Асацыятыўная лірычная кампазіцыя дазваляе стварыць шырока панарамную карціну рэчаіснасці, зместава напоўніць невялікі па аб’ёме твор, не абцяжарваючы яго апісальнасцю і не расцягваючы сюжэт.

Мастацкая светабудова паэм усіх тыпаў грунтуецца на супрацьстаянні апазіцый: дабро – зло, жыццё – смерць, зямля – неба, “праўда зерня” – “праўда барацьбы”, памяць продкаў – нацыянальнае бяспамяцтва, вера – бязвер’е, хаос – гармонія і інш. Пакідаючы перамогу за светлымі сіламі, пісьменнік паступлюс канцэпцыю свету, заснаваную на пераадоленні хаосу і сцвярджанні прыроднай гармоніі, спрадвечных маральна-духоўных каштоўнасцяў народа, высокіх гуманістычных ідэалаў. Вера ў будучыню, надзея на адраджэнне нацыі ўвасабляецца ў метафары агню: сімвалічны вобраз агню (ці не самы “знакавы” паэтычны вобраз В.Зуёнкі), які ўзнікае ў фінале паэм “Сяліба”, “Прыцягненне”, “Лукам’е”, “Падарожжа вакол двара”, набывае канцэптualaнае значэнне, выступае ключавым для раскрыцця эстэтычнай і светапогляднай пазіцыі пісьменніка [1, 5, 8, 10].

5. З’яўленне індывідуальна-аўтарскіх структур у выніку дыфузіі родаў і жанраў становіцца адной з вызначальных прыкмет сучаснай літаратуры. У канцы 1990-х гадоў новыя творчыя ідэі В.Зуёнкі ўвасобіліся ў міжродавыя формы – элегія, эцюд. У элегіях і асабліва ў эцюдах В.Зуёнак раскрываецца як пісьменнік лірыка-філасофскага, эсэістычнага складу мыслення. Прыналежнасцю да эсэістыкі тлумачыцца жанравая неакрэсленасць і структурная “шматаблічнасць” эцюдаў, якія, аднак, маюць агульную

стылявую прыкмету – рытміка-інтанацыйную зладжанасць, меладычнасць і паэтычнасць, што дазваляе разглядаць іх як выдатныя ўзоры беларускай эсэістыкі ў яе класічнай, лірычнай плыні.

У элегіях В.Зуёнка суадносіны лірычнага і эпічнага рухомыя: пісьменнік кожны раз стварае арыгінальную мастацкую сістэму. Тым не менш паводле ролі суб’екта ў структураванні твора можна ўмоўна вылучыць тры групы элегій (элегіі першай і другой груп з’яўляюцца ўласна лірычнай прозай, аднак адрозніваюцца спосабам раскрыцця аўтарскага перажывання; у творах трэцяй групы на першы план выходзіць эпіка). Пэраіаічныя элегіі запазычылі ў традыцыйна лірычнага жанру тужліва-меланхалічны настрой, разам з тым спектр іх эмацыйнай афарбоўкі даволі шырокі: ад светлага суму “лірычных” элегій – да драматычнага, нават трагічнага гучання твораў з дамінантай эпасу, дзе адбываюцца рэаліі аб’ектыўнага свету. Агульнае элегічнае пачуццё В.Зуёнак высвечвае рознымі гранямі, адцяняючы нюансы і тонкасці. Пісьменнік і ў прозе застаецца лірыкам – лірыкам з эпічным кругаглядам і светаўспрыманням, для якога аднолькава важныя штодзённыя “дробязі” і быццыйныя філасофскія пытанні, душэўны стан асобнага чалавека і лёс усяго чалавецтва [7, 8, 12].

СПІС АПУБЛІКАВАНЫХ ПРАЦ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы

1. Заяц Н.В. Узаемадзеянне эпічнага і лірычнага ў паэме Васіля Зуёнка “Маўчанне травы” // Весці БДПУ.– 2003.– №1.– С. 117–122.
2. Заяц Н.В. Родавая спецыфіка лірыкі на сучасным этапе // Весці БДПУ.– 2004.– № 1.– С. 90–92.
3. Заяц Н.В. Узаемадзеянне лірыкі, эпасу і драмы // Весці НАН Беларусі. Сер. гуманіт. навук.– 2004.– № 2.– С. 98–101.
4. Заяц Н.В. Жанравая спецыфіка паэмы (пастаноўка пытання) // Актуальныя пытанні сучаснай навукі: Зб. навук. прац: У 2 ч. / Гал. рэд. А.Ф.Рацько.– Мінск: БДПУ, 2004.– Ч. 1.– С. 190–193.
5. Заяц Н.В. “Пяць рэчак з крыніцы маёй...”: Паэмны цыкл Васіля Зуёнка “Пяцірэчча” // Польшча.– 2004.– № 7.– С. 155–177.
6. Заяц Н.В. Экалагічная праблематыка ў лірыцы Васіля Зуёнка // Роднае слова.– 2005.– № 1.– С. 17–21.
7. Заяц Н.В. “Элегіі жыцця”: Лірычная проза Васіля Зуёнка // Роднае слова.– 2005.– № 6.– С. 8–11.
8. Заяц Н.В. “С открытым боли и любви сердцем” // Нёман.– 2005.– № 11.– С. 165–172.

Матэрыялы канферэнцый

9. Заяц Н.В. Паэтызацыя першаасноў народнага жыцця ў творах Васіля Зуёнка і Максіма Танка // Танкаўскія чытанні “Максім Танк і сучасны літаратурны працэс”: Матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф., Мінск, 17–18 верас. 2002 г.– Мінск: БДПУ, 2003.– С. 50–52.
10. Заяц Н.В. Матыў зямнога прыцягнення ў паэзіі 1960–70-х гг. (на матэрыяле твораў В.Зуёнка, Э.Межэлайціса, Р.Раждзественскага) // Славянскія літаратуры ў сусветным кантэксце: праблемы развіцця беларускай і рускай літаратур: Матэрыялы VI Міжнар. навук. канф., Мінск, 8–10 кастр. 2003 г.: У 2 ч. / Пад. агул. рэд. І.А.Чароты.– Мінск: РІВШ БДУ, 2003.– Ч. 2: Тыпалогія. Кантакталогія. Тэорыя літаратуры і культуры.– С. 58–61.
11. Заяц Н.В. Тэма паэта і паэзіі ў лірыцы А.Куляшова і В.Зуёнка // Куляшоўскія чытанні: Матэрыялы Міжнар. навук. канф., Магілёў, 11–12 снеж. 2003 г.: У 2 ч.– Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2004.– Ч. 2.– С. 159–161.
12. Заяц Н.В. Прызайчныя элегіі Васіля Зуёнка: родава-жанравы сінтэз // Рэгіянальныя асаблівасці фальклору і літаратуры славянскіх народаў: Матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гомель, 23–24 крас. 2004 г. / Адк. рэд. І.Ф.Штэйнер.– Гомель: ГДУ імя Ф.Скарыны, 2004.– С. 61–66.
13. Заяц Н.В. Асаблівасці мастацка-вобразнага свету Васіля Зуёнка (на матэрыяле лірыкі) // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу: Матэрыялы Рэсп. навук. канф., Мінск, 31 мая 2004 г.– Мінск: Ін-т літаратуры імя Я.Купалы НАН Беларусі, 2005.– С. 96–100.

РЭЗІЮМЭ**Зяц Наталля Віктараўна****Творчасць Васіля Зуёнка:
узаемадзеянне лірычнага і эпічнага**

Ключавыя словы: род, родава-жанравая дыфузія, лірычнае, эпічнае, сінтэз, узаемадзеянне родаў і жанраў, кантамінацыя, суб'ектыўнасць аповеду, сюжэтнасць, лірыка, ліра-эпас, паэма, элегія.

Аб'ект даследавання: творчасць В.Зуёнка ў сукупнасці родава-жанравых праўленняў (лірыка, паэтычны эпас, проза).

Прадмет даследавання: суадносіны лірычнага і эпічнага ў творчасці В.Зуёнка.

Мэта дысертацыйнай працы: цэласны сістэмна-комплексны аналіз ўзаемадзеяння лірычнага і эпічнага пачаткаў у творчасці В.Зуёнка.

Метадалагічнай асновай дысертацыі з'яўляюцца параўнальна-гістарычны і біяграфічны метады, прыёмы формальнага метаду, структурнага аналізу і дасягненні культурна-гістарычнай школы. Тэарэтычным грунтам даследавання сталі працы айчыннага і замежнага літаратуразнаўства.

У дысертацыі ўпершыню праведзены канцэптואльны аналіз жанрава разнастайнай творчасці Васіля Зуёнка ў аспекце актуальнай тэарэтычнай праблемы ўзаемадзеяння двух літаратурных родаў – лірыкі і эпасу. Упершыню прадметам навуковага разгляду сталі лірычныя вершы і празаічныя творы, напісаныя ў другой палове 1990-х – пачатку 2000-х гадоў. У літаратуразнаўчы ўжытак уведзены адказы пісьменніка на прапанаваную анкету, якія змяшчаюць каштоўную інфармацыю творча-практычнага характару і тэарэтычныя разважанні. На аснове абагульнення вопыту класічнага і сучаснага літаратуразнаўства выпрацавана ўласная сістэматызацыя і класіфікацыя паэм і элегій В.Зуёнка.

Вынікі дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры далейшым навуковым асэнсаванні творчасці В.Зуёнка і сучаснага літаратурнага працэсу, у выкладанні тэорыі і гісторыі літаратуры, падрыхтоўцы семінараў і спецкурсаў па гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя, пры стварэнні падручнікаў, метадычных дапаможнікаў і вучэбных праграм, а таксама пры напісанні курсавых і дыпломных прац студэнтамі-філолагамі.

РЕЗЮМЕ**Зяц Наталья Викторовна****Творчество Василя Зуёнка:
взаимодействие лирического и эпического**

Ключевые слова: род, родово-жанровая диффузия, лирическое, эпическое, синтез, взаимодействие родов и жанров, контаминация, субъективность изложения, сюжетность, лирика, лиро-эпос, поэма, элегия.

Объект исследования: творчество В.Зуёнка в совокупности родово-жанровых проявлений (лирика, поэтический эпос, проза).

Предмет исследования: соотношение лирического и эпического в творчестве В.Зуёнка.

Цель диссертационной работы: целостный системно-комплексный анализ взаимодействия лирического и эпического начал в творчестве В.Зуёнка.

Методологической основой диссертации являются сравнительно-исторический и биографический методы, приемы формального метода, структурного анализа и достижения культурно-исторической школы. Теоретическим фундаментом исследования стали работы отечественного и зарубежного литературоведения.

В диссертации впервые проведен концептуальный анализ жанрово-разнообразного творчества Василя Зуёнка в аспекте актуальной теоретической проблемы взаимодействия двух литературных родов – лирики и эпоса. Впервые предметом научного рассмотрения стали стихотворения и прозаические произведения, написанные во второй половине 1990-х – начале 2000-х годов. В литературоведческий обиход введены ответы писателя на предложенную анкету, содержащие ценную информацию творческо-практического характера и теоретические размышления. На основе обобщения опыта классического и современного литературоведения выработана собственная систематизация и классификация поэм и элегий В.Зуёнка.

Результаты диссертации могут быть использованы при дальнейшем научном осмыслении творчества В.Зуёнка и современного литературного процесса, в преподавании теории и истории литературы, подготовке семинаров и спецкурсов по истории белорусской литературы XX столетия, при создании учебников, методических пособий и учебных программ, а также при написании курсовых и дипломных работ студентами-филологами.

SUMMARY

Zayats Natallia Viktarauna

**The creative works of Vasil Zuyonak:
interaction of lyric and epic**

Key words: class, genre, class and genre diffusion, lyric, epic, synthesis, interaction of types and genres, contamination, subjectiveness of narration, story line, lyrics, lyrical epos, poem, elegy.

Object of the research: the creative works of V.Zuyonak in the aggregate of class and genre manifestations (lyrics, poetical epos, prose).

Subject of the research: the correlation of the lyrical and the epic in the creative works of V.Zuyonak. *Purpose of the research:* integrated system-complex analysis of interaction of the lyrical and the epic principles in the works of V.Zuyonak.

The following methods have made the methodological basis of the dissertation: comparative-historical and biographical methods, formal and structural analysis approach, the achievements of historical and cultural school. The works of national and foreign literary study have made the theoretical foundation of the research.

A conceptual analysis of V.Zuyonak's works of different genres in terms of modern theoretical problem of interaction of two literature genres — lyrics and epos — has been made for the first time. The poetic and prose works written in the first half of the 1990th – beginning of the 2000th have become the subject of scientific research for the first time. The writer's answers to a proposed questionnaire which combine valuable creative and practical information as well as theoretical ideas have been included into the practice of literary study. A specific systematization and classification of poems and elegies of V.Zooyonak has been made on the basis of generalization of the experience of classical and modern literary study.

The results of the dissertation may be used in a further research of V.Zuyonak's works and modern literary process, in the teaching of theory and history of literature, in the preparation of seminars and specialized courses of history of Belarusian literature of XX century, in the creation of textbooks, methodological textbooks and educational programs, as well as by philology students while writing term and degree papers.